

Список літератури:

1. *Аверинцев Сергій. Софія-логос. Словник. – К.: Дух і літера, 2007. – 650 с.*
2. *Іларіон. Канонізація Святих в Українській Церкві: Богосл. монографія // Віра й культура. – 1962 – ч.1 /97/.*
3. *Іларіон, Митрополит. «Книга нашого буття на чужині: Бережімо все своє, рідне!» : Вінніпег: Укр. наук. богосл. т-во, 1956. – 115 с.*
4. *Телятникова Э.М. Эрих Фромм //Фромм Эрих. Анатомия человеческой деструктивности. Минск: Попурри, 1999. – С.3-8.*
5. *Фромм Эрих. Искусство любить. – Санкт-Петербург: Азбука, 2002. – 224 с.*
6. *Фромм Эрих. Анатомия человеческой деструктивности. – Минск: Попурри, 1999. – 624 с.*
7. *Юркевич Памфіл. Курс загальної педагогіки з додатками. – Львів: Логос, 2004. – 256 с.*
8. *Фромм Эрих. Анатомия человеческой деструктивности. – Минск: Попурри, 1999. – 624 с.*
9. *Юркевич Памфіл. Курс загальної педагогіки з додатками. – Львів: Логос, 2004. – 256 с.*

М.Н. Лабач, канд. филол. наук, доцент (Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности)

КОНЦЕПЦИЯ РАДИКАЛЬНОГО ГУМАНИЗМА ЭРИХА ФРОММА И ЕЕ АКТУАЛЬНОСТЬ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Автор статьи сосредотачивает внимание на научных концепциях мало известного в Украине психолога Эриха Фромма. Мысли ученого особенно актуально звучат теперь, в XX веке, который характеризуется своеобразным кризисом духовности, морали, гуманистических ценностей вообще. Доказано близость его идеи радикального гуманизма педагогическим идеям украинских ученых, подчеркнута важность научных выводов Э.Фромма для современной высшей школы.

Ключевые слова: радикальный гуманизм, гуманистический психоанализ, деструктивность личности, агрессия, любовь, творческое начало, природа человека, гуманистические ценности, антропологический кризис.

M. Labach, Assoc. prof. (Lviv State University of Vital Activity Safety)

CONCEPTION OF RADICAL HUMANISM OF ERIC FROM AND ITS ACTUALITY FOR MODERN HIGH SCHOOL

The author of the article concentrates its attention on scientific conceptions of little known in Ukraine German psychologist Eric From. Thoughts of this scholar sound especially actually now, in the 20th century, which is characterized of peculiar crisis of spiritual world and morality, humanistic values in general.

Connection between radical humanistic ideas and pedagogical ideas of Ukrainian scientists is proved here, the importance of scientific conclusions of Eric From is underlined for modern high school.

Key words: radical humanism, humanitarian psychoanalysis, destructive personality, aggression, love, creativity, human nature, humanitarian values, spirituality, anthropological crisis.

Р.В.Лаврецький, канд. іст. наук, доцент (Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

ОРГАНІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ СТУДІЙ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1918-1939 РР.)

На основі архівних матеріалів та малознаної польської наукової літератури висвітлено організацію навчального процесу в галузі історичних дисциплін у Львівському університеті в 1918-1939 роках в контексті освітніх реформ у Речі Посполитій. Встановлено, що головною метою історичних студій у міжвоєнний період стало здобуття практичної професії або наукового ступеня. Саме реалізація нововведень щодо магістерських та докторських іспитів стала наріжним каменем реформування вищої освіти Польщі та історичного навчання у Львівському університеті.

Ключові слова: Львівський університет, навчальний процес, реформування освіти, історичні студії.

У період міжвоєнного двадцятиріччя (1918-1939) Львівський університет став провідним осередком в галузі історичної освіти та науки на східних теренах відродженої Польщі. В нових політичних реаліях суттєво змінилось обличчя університету, загострилися міжнародні відносини. Освітні реформи, здійснювані урядовими колами Другої Речі Посполитої та адміністрацією університету, були спрямовані на те, щоб максимально наблизити зміст навчального процесу до загальноєвропейських та світових стандартів. Ці реформи суттєво вплинули на організацію навчального процесу в галузі історичних дисциплін, зокрема змінили зміст і процедуру підготовки магістрів та докторів історії.

У сучасній польській та українській історичній і педагогічній науках питання організації навчального процесу в Львівському університеті міжвоєнних років практично не досліджувались. Винятком є стаття автора цього дослідження [1]. Така ситуація виглядає дивно з огляду на посилений інтерес польських та українських науковців до історії Львівського університету. Зважаючи на недостатнє дослідження цієї проблеми на тлі детального вивчення історії історичної науки міжвоєнного Львова, вважаємо за необхідне зосередити увагу на питаннях еволюції навчального процесу в галузі історичних дисциплін у стінах Львівського університету означеного періоду крізь призму освітніх реформ Другої Речі Посполитої.

Переломним етапом в історії Львівського університету стали події кінця 1918 р. Розпад Австро-Угорської монархії, відновлення української та польської національної державності, воєнні дії польсько-української війни помітно вплинули на його статус, навчальний процес і наукову роботу. Вже 4 листопада 1918 р. у листі Міністерства віровизнань та освіти Польщі до сенату Львівського університету зазначалося: "31 жовтня 1918 р. Королівство Галичини та Лодомерії з Великим Князівством Краківським перейшло від верховної влади австрійського уряду у Відні до польського уряду у Варшаві. З цього часу Львівський університет підлягає владі польського уряду" [2, оп. 7, спр. 793, арк. 115]. Всі закони і розпорядження, які нормували діяльність навчального закладу за часів панування імперії Габсбургів, залишались у силі. Пропольська більшість в адміністрації університету беззастережно визнала зверхність нової державної влади. 8 листопада 1919 р. Начальник Польської держави задовольнив прохання адміністрації Львівського університету і затвердив нову назву цього навчального закладу "Університет Яна Казимира у Львові" (Universitas Ioannes-Casimiriana Leopoliensis) [2, арк. 118]. Починаючи з 1932 р., 20 січня було визнано святом Львівського університету, як день акту його фундації королем Яном Казимиром [2, спр. 1268, арк. 4].

Певну дезорганізацію навчального процесу в Львівському університеті викликали події радянсько-польської війни. В умовах більшовицької навали найцінніше майно університету було тимчасово перевезене до Кракова. 15 вересня 1920 р. втратило юридичну силу законо-

давство Австрії, вступив у дію ухвалений Сеймом Другої Речі Посполитої Закон про вищі школи Польщі (прийнятий 13 липня 1920 р.), який надавав університетам обмежену автономію [3, s. 43]. У законі було чітко окреслено завдання та права вищих шкіл. Головним їх завданням визнано служіння науці та батьківщині, поширення найновіших наукових досягнень, підготовку молоді до практичних професій. Отже, завдання, поставлені державою перед університетом, суттєво не відрізнялися від тих, які були за часів існування імперії Габсбургів. І надалі організація навчання істориків у польських університетах будувалася за німецьким освітнім зразком, що передбачав одночасну підготовку і майбутніх учителів, і наукових працівників, архівістів та бібліотекарів [2, оп. 7, спр. 1067].

Адміністрування та прийом студентів, внутрішнє життя Львівського університету упродовж міжвоєнного періоду визначали статут, розпорядження Міністерства віровизнань та освіти, рішення сенату університету та вчених рад окремих факультетів. Порівняно з австрійським освітнім законодавством, Закон від 13 липня 1920 р. містив ряд суттєвих змін: польська мова стала обов'язковою у викладанні, юридично закріплено ліквідацію всіх україномовних кафедр. Крім того, окремі параграфи закону нормували прийом студентів. Головною умовою зарахування до університету була наявність свідоцтва зрілості, виданого в одній із державних загальноосвітніх шкіл. Проте рада факультету мала право, за згодою Міністерства, обмежити кількість прийнятих студентів [4, s. 5]. У 1922/1923 навчальному році вперше за час існування Львівського університету вчені ради факультетів скористалися правом обмеження прийому студентів, так званим, правилом "numerus clausus". У попередній період існував ліберальний принцип, за яким кожен бажаючий міг навчатися в університеті, якщо мав диплом про закінчення середньої освіти. Впровадження принципу "numerus clausus" мало на меті зменшити переваженість навчальних аудиторій надмірною кількістю студентів та обмежити вступ до університету осіб непольської національності, зокрема українців. Під час прийому перевага надавалася тим абітурієнтам, які служили в польській армії, активно працювали на користь держави або закінчили середню школу з польською мовою викладання.

Політичний підтекст принципу "numerus clausus" чітко зрозумілий зі слів інавгураційної промови ректора Львівського університету професора Ю. Макаревича з приводу початку 1923/1924 навчального року: "Зрозумілим є те, що в польському університеті у Львові, який існує на кошти Польської держави, перевагу повинні мати ті, хто всім серцем і душею відданий польській державності, ті, хто ні на хвилину не мали коливаний щодо своєї приналежності, ті, хто у критичні хвилини не шукали захисту за кордонами держави, а, навпаки, - проливали свою кров за цілісність держави і за те, щоб зберегти Червенську землю в складі Польської держави. Перевагою повинні користуватися ті абітурієнти, які засвоїли польську культуру з молоком матері" [5, s. 4]. Саме з цього приводу в перші післявоєнні роки спостерігався значний приплив студентів-ветеранів польської армії, які не були належно підготовані до університетських студій, але, враховуючи пільги та полегшення, з радістю записувалися на навчання. Водночас у цей період значно зменшується кількість студентів-українців та євреїв.

Після відновлення державності розпочалася реорганізація системи освіти та науки Польщі. Проте перші роки незалежності виявилися досить складними. Однією з головних проблем польських університетів міжвоєнного періоду було недостатнє фінансування навчально-наукових підрозділів [6, s. 138-141]. Брак коштів був причиною того, що більшість історичних кафедр Львівського університету в 20-х роках мали надто скупе внутрішнє обладнання і тому не могли проводити наукову підготовку всіх бажаючих студентів [2, оп. 7, спр. 1081, арк. 3]. Крім того, в перші повоєнні роки для розбудови державної машини з постійних місць праці було відірвано чимало талановитих науковців, яскравих індивідуальностей. Армія, дипломатія, державна адміністрація, управління системою освіти поглинули багатьох вищокваліфікованих істориків. Згодом, із врегулюванням відносин, відкрилися широкі можливості для приходу молодого покоління істориків, яке відразу отримало широке поле для наукової діяльності в університетах, архівах, бібліотеках, музеях, середній ланці освіти. Ве-

личезне значення для започаткування нових досліджень і розвитку науки мав доступ до архівних джерел [7, s. 237]. У нових політичних реаліях росли кількісно, хоча не завжди якісно, ряди фахових істориків [8, s. 89]. Перед ними з'явилися нові завдання, нові горизонти, нові обов'язки. Історики були змушені пристосовувати свої посадові обов'язки до державних потреб, перебудовувати попередню організаційну схему [9, s. 224].

Власна державність створила позитивні умови для розвитку польської історіографії, розширила можливості її впливу на певні верстви населення та на співробітництво з осередками світової науки. Умови для розвитку історичної науки у Львівському університеті виявилися сприятливими з огляду на існування розгалуженої мережі наукових установ та інтелектуального середовища Львова. Тут знаходилися багаті на джерела архіви, чудово укомплектовані науковою літературою бібліотеки, знані музеї, структуровані наукові товариства, редакції багатьох наукових періодичних видань. Поза тим, у львівському науковому середовищі активно працювала когорта фахових істориків - викладачів університету та гімназій, бібліотечних, архівних і музейних працівників, істориків-аматорів. Про львівську історичну школу можна вести мову як про осередок відродження польської національної ідеї. Події Першої світової війни, а згодом політичні реалії відновлення національної державності переконливо довели, що львівські історики не лише розробили теоретичні засади державного відродження, але й на практиці реалізували накреслену у довоєнний період програму, брали активну участь у формуванні державного апарату. Керуючись національними інтересами, польська історіографія акцентувала увагу на вивченні історії власної державності. Внутрішні умови для цього були більш, ніж сприятливі.

Листопадовий чин 1918 р. і наступне збройне протистояння звели до мінімуму співпрацю українських і польських істориків. Українських вчених усунули від співробітництва на науковій ниві, вони були ізольовані політичними чинниками від науково-педагогічної діяльності в державних освітніх та наукових закладах. Антиукраїнське ставлення адміністрації та вчених рад факультетів до науковців-українців стало перешкодою для їхнього працевлаштування в університеті.

У міжвоєнні роки у Львівському університеті відбулися суттєві зміни в навчальному процесі. За часів австрійського панування навчальний рік ділився на два півріччя (семестри). Міністерство віровизнань і освіти Польщі запровадило триместровий поділ навчального року. Кожен із трьох триместрів складався з десяти лекційних тижнів, а навчальний рік, як мінімум - із 180 лекційних днів, не враховуючи періоду, виділеного на іспити [4, s. 6]. Як виняток іспити дозволялося складати й після канікул, проте лише обмеженій кількості студентів [2, оп. 6, спр. 1269, арк. 6].

Плани лекцій узгоджувалися завчасно на весь навчальний рік, з приміткою, в якому триместрі скільки годин викладатиме кожен педагог. Професори, які вичитували обов'язкову кількість лекційних годин (5 год на тиждень) упродовж двох триместрів, користувалися відпусткою протягом третього. Цей час вони могли присвятити лише науковій роботі або читанню лекцій в іншому університеті (за згодою вченої ради факультету) [2, оп. 7, спр. 781, арк. 3]. Поділ академічного року на триместри введено з метою зменшити педагогічне навантаження та збільшити кількість вільного часу для наукових досліджень. Навчальний рік тривав з 1 жовтня до 1 липня.

Обов'язки викладачів польських університетів у 1918-1939 рр. не передбачали системного викладання всього фактичного матеріалу та ознайомлення з методологією навчального курсу. Педагоги були зобов'язані ознайомити студентів із переліком підручників та методикою їх використання. Усі лекції з історії у Львівському університеті міжвоєнного періоду мали монографічний характер. Вони були пристосовані до актуальних досліджень викладача. Це призводило до порушення хронологічної єдності окремих лекцій. Виняток становили лише лекції декількох професорів, наприклад О. Бальцера про правничо-політичний устрій Польщі. Навіть якщо якийсь курс своєю назвою охоплював великий період (наприклад, кур-

си С. Закшевського, Ф. Буяка), насправді його проблематика зводилася до вибраних проблем або вузьких часових відрізків, поглиблених на основі власних досліджень викладача і досягнень провідних спеціалістів [10, s. 109].

Порядок та обов'язковість відвідування лекцій на філософському, правничому й теологічному факультетах університету нормували рішення вчених рад, екзаменаційних комісій та окремих викладачів. Часто професори контролювали відвідування лекцій (за допомогою так званих індексів відвідувань). Кожен студент і вільний слухач обирав для вивчення певну групу предметів, у межах якої хотів одержати спеціальність, і, крім того, ряд додаткових, часто зовсім не пов'язаних з нею наукових дисциплін. Так, він міг обрати одночасно історію, польську філологію, класичну філологію та ін. Інколи студенти записувалися на лекції, які відбувалися на іншому факультеті (наприклад, історик вивчав історію права, а правник чи теолог - історію).

Основну фахову підготовку студенти здобували в, так званих, семінарах та наукових закладах університету. Саме практичні заняття, самостійна робота студентів під керівництвом викладачів і асистентів були основними в університетських студіях. Наприклад, ще на початку ХХ ст. в одному з рефератів О. Бальцер зазначив: "Завданням професора є не тільки викладати свій предмет, але й одночасно скеровувати бажаючих студентів до наукових досліджень шляхом словесного заохочення, а, в основному і головним чином, шляхом практичного скерування через заняття (вправи), які б показали молодим адептам необхідні методи ведення наукових досліджень" [11, s. 317].

До 1918 р. участь у семінарських заняттях була добровільною. Обов'язок проведення практичних занять мали лише професори, які користувалися допомогою асистентів або стипендіатів семінару. Згодом відвідування практичних та семінарських занять стало обов'язковим для складання іспитів з основних предметів та для здобуття магістерського ступеня. Проте факультетські ради не мали єдності у вирішенні цього питання. Наприклад, учена рада правничого факультету всіляко відкладала запровадження обов'язкових практичних занять (скерування в семінари близько 1300 студентів могло знизити науковий рівень семінарських занять), хоча така система існувала в більшості польських університетів [2, оп. 6, спр. 915, арк. 22-23]. Практичні заняття з історії поділялись на нижчі та вищі. До категорії нижчих доцільно зарахувати репетиторіуми, практичні вправи з читання, коментування джерел і літератури та просемінарські заняття, а до категорії вищих - семінарські заняття.

Основними центрами організації історичних студій у Львівському університеті були наукові семінари. Метою діяльності більшості з них було теоретичне та практичне ознайомлення слухачів з методами самостійних наукових досліджень [2, оп. 8, спр. 467, арк. 23]. У їх компетенцію входив вибір напрямку досліджень, який нав'язувався молодим науковцям, визначалися горизонти розвитку галузі. В умовах однорідного поділу історичного процесу на періоди між історичним кафедрами кожного з польських університетів давалася ознака відсутності поглибленої спеціалізації історичних студій. Натомість було можливим регіональне трактування окремих розділів науки залежно від джерел, які зберігалися в архівах та бібліотеках того чи іншого університетського міста [2, оп. 11, спр. 30, арк. 1-2].

Діяльність кожного навчально-наукового підрозділу (інституту, закладу, семінару, кафедри) нормувалась його регламентом. Треба зазначити, що внутрішнє життя кожного з них мало свої специфічні ознаки, проте вимоги до студентів були більш-менш однакові. Розглянемо їх на прикладі інституту історії освіти та шкільництва. Так, згідно з регламентом інституту від 1 жовтня 1932 р., члени просемінарських занять були зобов'язані виконати таку роботу: упродовж першого триместру скласти іспит з історії освіти, протягом двох наступних триместрів скласти колоквиум з курсу історії освіти та шкільництва (мінімум 3 год), виконати в кожному триместрі, так званий, пенсум (письмовий реферат, бібліографічна робота, колоквиум на основі лекцій, рецензія), призначений професором чи асистентом. Хто не виконував цих умов, не отримував відповідного свідоцтва (фреквенсу) просемінарських занять. Учасники просеміна-

ру, які відвідували заняття упродовж року, отримували свідоцтво про участь у його роботі із зазначенням оцінки та кількості зарахованих годин [2, оп. 7, спр. 1315, арк. 3].

Для участі в семінарських заняттях дозволялось записуватися лише учасникам просемінарських занять, як мінімум, із задовільною успішністю. Кандидати на ступінь магістра історії мали показати свідоцтво про складання іспиту з предмета "Основні методи історичних досліджень" як частини магістерського іспиту. Крім того, професор міг вимагати від кандидата пробного вступного іспиту чи самостійного письмового реферату. Члени семінару зобов'язувалися: а) скласти упродовж року колоквіум з історії освіти та шкільництва; б) виконати в кожному триместрі пенсум на визначену професором спільну для членів семінару тему; в) упродовж кожного року опрацювати одну невелику самостійну тему чи частину колективної теми. Предметом семінарських занять, в основному, було виконання самостійних наукових робіт. Під час засідання семінару автори наукових розвідок читали реферати. Згодом відбувалось обговорення їх змісту та дискусія, яка завершувалась оцінюванням наукових робіт керівником семінару [12, s. 576].

У наукових закладах (сучасне поняття кафедра) чи семінарах існували місця для роботи керівництва, асистентів та студентів, бібліотека (джерела, література, часописи), різні колекції, збірки, архіви та інше. Нагляд за кабінетами, бібліотекою, збіркою часописів, збіркою позичених з інших бібліотек книжок здійснювали асистенти та стипендіати (демонстратори) інституту. Кваліфікована методична допомога наукового керівника та асистентів сприяла підготовці та написанню наукових рефератів, рецензій, доповідей, колективних та перших самостійних робіт, магістерських і докторських дисертацій.

Викладачі приділяли значну частину свого вільного часу роботі з учнями, робили вказівки щодо вибору літератури, методики написання наукових робіт, допомагали публікувати їх у наукових збірниках та журналах. Піклуючись про публікацію наукових робіт своїх учнів, викладачі самостійно засновували та редагували спеціальні збірники праць, виконаних у підпорядкованому їм навчально-науковому підрозділі. Педагоги цікавились не лише студіями своїх учнів, але й їхнім матеріальним становищем, допомагали завершити навчання та знайти роботу.

Зміст навчального процесу та його мета на філософському (гуманітарному) факультеті суттєво відрізнялися від навчання на правничому чи теологічному факультетах. Головною метою університетських студій на філософському факультеті було здобуття вчительського фаху або наукового ступеня. До 1918 р. після завершення навчання та складання необхідних іспитів випускник отримував абсолюторіум (свідоцтво про закінчення вищої школи). Для того, щоб стати вчителем середньої школи, необхідно було скласти перед Державною екзаменаційною комісією вчительський іспит з головного та допоміжного предмета. Наприклад, історик складав іспит для кандидатів на вчителів середніх шкіл з історії та географії. Натомість ступінь магістра та доктора мали виключно науковий характер.

У 1919 р. рада філософського факультету прийняла рішення про ліквідацію магістерських іспитів, збереження абсолюторіумів, іспитів для кандидатів на вчителів середніх шкіл та докторських іспитів. Крім того, було ухвалено таке: 1) залишається повна свобода навчання, як щодо вибору предметів, так і щодо наукових теорій та методів; 2) упродовж навчання обов'язковим є один іспит, під час якого кандидат мав довести, що він володіє основним фактичним матеріалом і методологією у цій групі предметів (залишалась свобода складання цього іспиту після двох, трьох, чотирьох або п'яти півріч).

Після прийняття Закону про вищі школи учені ради філософських факультетів Польщі користувались розпорядженнями Міністерства віровизнань та освіти від 29 вересня та 7 грудня 1924 р., які доповнювали закон [2, оп. 7, спр. 939, арк. 5]. Навчання на філософському (з 1924/1925 навч. р. - гуманітарному) факультеті нормували два види обов'язкових правил. Студенти, які записались на гуманітарний факультет до 1926/1927 навчального року, могли складати кінцеві іспити згідно з колишніми правилами до 30 червня 1932 р. За цією схемою студії тривали 4 роки, іспити поділялися на приватні (колоквіуми) та докторські, а

науковим ступенем був докторат філософії. Для його одержання кандидат пропонував на оцінювання докторську дисертацію та складав два іспити. Студенти, які записалися на навчання в 1926/1927 навчальному році або після того, навчалися згідно з правилами міністерського розпорядження від 26 листопада 1925 р. Навчання тривало, як мінімум, 11 триместрів, іспити поділялися на магістерські та докторські. Згідно з § 95 Закону про вищі школи Польщі від 13 липня 1920 р., найнижчим науковим ступенем визнано ступінь магістра. Одержати ступінь магістра філософії можна було із багатьох спеціальностей. У їх переліку була й історія. Ступінь магістра філософії давав право складати державний іспит для кандидатів на вчителів середніх загальноосвітніх шкіл та учительських семінарій. Одержання ступеня магістра було можливе за таких умов: 1) закінчення, як мінімум, одинадцяти триместрів студій, причому, обсяг лекційних і практичних занять мав становити не менше 20 год на тиждень; 2) виконання у семінарі під керівництвом професора магістерської роботи; 3) складення магістерських іспитів [2, оп. 7, спр. 939, арк. 6].

Вимоги щодо магістерських іспитів з історії на гуманітарному факультеті Львівського університету майже не відрізнялися від правил одержання магістерського ступеня з інших дисциплін. Усі студенти, які виявили бажання одержати ступінь магістра історії, були зобов'язані скласти іспити з таких навчальних предметів: 1) стародавня історія, 2) історія середніх віків, 3) історія нового часу, 4) історія Польщі, 5) суспільна та економічна історія і на вибір один із предметів: 6) історія ісламу, 7) історія Далекого Сходу, 8) історія освіти та шкільництва. Крім того, кандидат обирав спеціалізацію серед основних предметів (№ 1-5, 8). Тема магістерської дисертації мала відповідати обраній спеціалізації. Залежно від спеціалізації треба було вибирати допоміжні предмети й практичні заняття [2, оп. 7, спр. 939, арк. 86].

Магістерські іспити поділялися на вступні та підсумкові. Умовою допуску до вступного магістерського іспиту з історії була участь упродовж трьох триместрів у просемінарських або семінарських заняттях. Головними предметами цього іспиту були: методика історичних досліджень з енциклопедією допоміжних наук історії, два - три головні предмети з історії, за винятком обраного студентом предмета спеціалізації. Допоміжними предметами вступного магістерського іспиту вважались два допоміжні предмети, пов'язані з обраною спеціалізацією. Після прослуховування конкретного навчального предмету та відпрацювання пов'язаних із ним занять студент отримував право складати перед відповідним професором проміжний іспит. Він відбувався в письмовій або усній формі, залежно від бажання екзаменатора. Підсумковий (другий) магістерський іспит мав на меті перевірити обсяг теоретичних знань кандидата з його спеціалізації, а також уміння застосовувати набуті знання. Іспит складався з письмової та усної частин. Під час оцінювання другого магістерського іспиту враховувались результати усного та письмового іспитів, оцінки семінарських робіт, виконаних упродовж навчання; результати вступного магістерського іспиту та проміжних іспитів, обов'язкових на третьому та четвертому році навчання; оцінка магістерської роботи [2, оп. 7, спр. 939, арк. 8]. Кандидатам, які склали магістерські іспити, присвоювався ступінь магістра філософії в певній галузі наук.

Міністерські розпорядження про магістерські іспити чітко окреслювали вимоги щодо окремих історичних спеціальностей. Для складення магістерських іспитів із спеціальності спільною вимогою була участь у проведенні практичних вправ, просемінарських та семінарських занять з будь-якої галузі історії, допоміжних та суміжних наук. Зокрема, на спеціалізації "стародавня історія" рекомендувалося вивчати навчальні дисципліни: класична філологія, класична археологія, римське право, праісторія, етнологія, суспільна економія та інші; на спеціалізації "історія середніх віків" - історія держави і права Польщі, історія канонічного права, історія мистецтва та інші; на спеціалізації "історія Польщі" - історія держави і права Польщі та інші; на спеціалізації "суспільна та економічна історія" - історія держави і права Польщі, історія польського права, історія держави та права західноєвропейських держав, теорія економіки, економічна політика, фінанси і статистика [2, оп. 7, спр. 939, арк. 88-90].

Зауважимо, що вчена рада гуманітарного факультету Львівського університету не була пасивним спостерігачем та сліпим виконавцем розпоряджень Міністерства щодо змісту навчального процесу та присудження випускникам учених ступенів [2, оп. 7, спр. 1170, арк. 7]. Навпаки, вона брала активну участь у формуванні державної політики з цих питань, намагалася реформувати освітню систему, внести певні корективи та зміни, і не тільки на загальнодержавному, але й місцевому рівні. Наведемо декілька прикладів на підтвердження цієї тези. У 1926 р. Міністерство віровизнань і освіти проводило реформу магістерських та докторських іспитів. На організованій з цією метою конференції представники Львівського університету С. Вітковський та К. Хилінський висунули вимоги гуманітарного факультету: 1) до присвоєння ступеня доктора необхідно спочатку одержати ступінь магістра або інший рівнозначний науковий ступінь; 2) докторат можна захищати лише після двох років з часу одержання ступеня магістра; 3) магістерські іспити можна скласти з будь-якого предмету, за спеціалізацією одної із звичайних або надзвичайних кафедр факультету. 26 квітня 1939 р. колегія професорів гуманітарного факультету ухвалила рішення комісії у справі реформи магістерських іспитів. Зокрема, для одержання ступеня магістра комісія вимагала знання двох іноземних мов, до магістерських іспитів з історії додано іспит з історії польської культури. Кількісне співвідношення виданих на гуманітарному факультеті Львівського факультету ступенів магістра філософії в галузі історії в окремі навчальні роки було таке: 1928/1929 навч. р. - 41 особа, 1929/1930 навч. р. - 69, 1930/1931 навч. р. - 135, 1932/1933 навч. р. - 110, 1933/1934 навч. р. - 75, 1934/1935 навч. р. - 82, 1935/1936 навч. р. - 55 [2, оп. 7, спр. 1212; спр. 1219; спр. 1311; спр. 1255; спр. 1365; спр. 1439; спр. 1440]. Магістерські дипломи, одержані в галузі історії, охоплювали левову частку всіх виданих на гуманітарному факультеті [2, оп. 7, спр. 1219, арк. 20; спр. 1311, арк. 55, 153].

Історичні студії були популярні у студентів. Для порівняння наведемо статистичні відомості про кількість студентів, які навчалися на гуманітарному факультеті Львівського університету в 1937/1938 навчальному році. Так, з-поміж 819 студентів та вільних слухачів історію та праісторію вивчали 200 осіб, антропологію, етнографію та етнологію - 3, класичну філологію - 126, польську філологію - 151, слов'янську філологію - 28, історію мистецтва - 17, орієнталістику - 10.

Польське освітнє законодавство визнало існування в університетах державних екзаменаційних комісій для кандидатів на вчителів середніх шкіл. Іспити для кандидатів на вчителів середніх шкіл поділялись на науковий та педагогічний. Перший треба було скласти перед Державною екзаменаційною комісією після шести семестрів студій на філософському факультеті, другий - після наукового іспиту та двох років педагогічної практики чи півтора-річного прослуханого педагогічного курсу. Кандидат, який витримував обидва іспити, отримував диплом учителя середніх загальноосвітніх шкіл і учительських семінарій [4, s. 11].

Серед студентів філософського факультету на початку 20-х рр. переважали чоловіки. Цей факт можна пояснити значним напливом на навчання чоловіків, демобілізованих з армії та високими зарплатами випускників філософських факультетів. Після введення у 1925 р. санаційного фінансового закону В. Грабського та значного збільшення кількості кандидатів у вчителі, становище суттєво змінилось. Заробітна платня історика стала мізерною. Це стримувало наплив чоловіків, проте збільшувало кількість жінок, які бажали навчатись на гуманітарному факультеті та здобути учительський фах [4, s. 575-576].

На відміну від гуманітарного факультету, на факультетах права і теології викладання історичних дисциплін мало допоміжний характер. Проте це не означає, що історичній освіті відводилось другорядне місце. Навпаки, вона була тим фундаментом, на якому зводилась професійна підготовка правника та священика. Тому, як правило, історичні або суміжні з історією дисципліни вивчали студенти перших курсів, а їх знання було умовою переходу на старші курси.

Метою правничих студій було здобуття фаху правника. Лише деякі студенти та магістранти вирішували пов'язати свою долю з наукою, і ще менше було тих, хто обрав спеціалізацію історію права. Студії на правничому факультеті тривали 4 роки за двома навчальними програмами. За старою системою після чотирьох семестрів необхідно було пройти історично-правничий іспит, а після восьми семестрів - судовий та політичний іспити. Складання цих трьох екзаменів давало право на здобуття титулу магістра прав. Історично-правничий іспит охоплював такі предмети: римське право, церковне право, історія держави і права Польщі (в поєднанні з польським судовим правом), філософія права [4, s. 7].

Студенти правничого факультету, які розпочали студії після 15 вересня 1920 р., склали підсумкові іспити згідно з розпорядженням Міністерства від 16 жовтня 1920 р., яке розрізняло річні, перехідні та докторські екзамени. Річні іспити, пов'язані з історією права, треба було здавати після першого року студій (римське право, історія польського права, судове право та історія держави і права, історія західноєвропейського права) та другого року (церковне право).

Наукові ступені на правничому факультеті теж мали певну специфіку. Ступінь магістра прав присвоювався випускникам після чотирьох річних іспитів з обов'язкових предметів. Натомість докторський ступінь був досяжний після отримання диплома магістра прав, подання докторської дисертації та складання іспиту однієї з груп предметів, серед яких була й історична (історія польського права, західноєвропейське право, церковне право, римське право) [4, s. 8]. Рада правничого факультету намагалась впливати на формування державної політики в галузі магістерських та проміжних іспитів. При цьому викладачі факультету висували конкретні вимоги щодо реформування процедури іспитів, критикували міністерські розпорядження [2, оп. 6, спр. 906, арк. 1; спр. 975, арк. 52, 62; спр. 990, арк. 1, 37; спр. 1109, арк. 20].

Упродовж міжвоєнного двадцятиріччя програма студій на теологічному факультеті не один раз зазнавала суттєвих змін. Це впливало і на обсяг пропонованих лекційних та практичних занять на історичну тематику [2, оп. 8, спр. 574, арк. 57-58, 66-67]. Теологічні студії у Львівському університеті до 1924/1925 навчального року тривали 4 роки, згодом - 5 років. Перевагою нового навчального плану було збільшення кількості практичних та семінарських занять. До 1920 р. семінарські заняття на теологічному факультеті відбувались лише у семінарі історії церкви Я. Фіялека. Семінари при інших кафедрах факультету було засновано упродовж 1920/1921 - 1921/1922 навчальних років відповідно до Закону про вищі школи Польщі, який передбачав функціонування семінарів при кожній університетській кафедрі. Активізація роботи в семінарах спостерігалась починаючи з 1930/1931 навч. р., коли введено обов'язок виконання магістерських робіт для отримання ступеня магістра теології. На посилення наукової роботи вплинула також реорганізація студентської бібліотеки, проведена А. Клявеком. Для участі в семінарських заняттях, більшість з яких були добровільними, дозволялося записуватись на довільну кількість років. Проте для здобуття ступеня магістра теології студент був зобов'язаний 2 роки брати участь хоча б в одному з семінарів факультету [2, оп. 8, спр. 574, арк. 55]. Після закінчення студій за старою австрійською системою студенти отримували абсолюторіум, який давав право на висвячення. Студенти, які записались на навчання після 1926/1927 навчального року, для одержання ступеня магістра теології мали провести 15 триместрів студій (5 років), підготувати магістерську дисертацію, скласти з позитивним результатом усі передбачені навчальною програмою іспити (10 обов'язкових іспитів) [2, оп. 8, спр. 470, арк. 32-33, 44; спр. 990, арк. 62; 4, s. 7, 87].

Ступінь доктора наук у будь-якій галузі історичних знань можна було здобувати через 2 роки після здобуття ступеня магістра. Права і обов'язки докторанта впродовж 20-30-х рр. зазнали низку поправок. Умовою прийому в докторантуру була наявність магістерського диплома та згоди одного з професорів про прийом кандидата у свій заклад (семінар). Цей викладач автоматично ставав науковим керівником докторанта. Навчання в докторантурі тривало від двох до п'яти років, проте запис на кожний наступний рік вимагав письмової згоди

наукового керівника. Докторант мав право запису на всі лекційні та практичні заняття університету за вказівками наукового керівника [2, оп. 6, спр. 1204, арк. 17].

Підставою для одержання ступеня доктора філософії була наукова дисертація, створена на основі самостійного опрацювання обраної кандидатом проблеми в галузі науки, яку репрезентувала одна з кафедр польських університетів. Для історичних наук дисертація виконувалась польською мовою. Вимоги до дисертації були такі: 1) написання її на джерельній основі, 2) самостійне переосмислення проблем дисертації, що мало свідчити про опанування кандидатом предмета, знання наукової літератури та наявність критичної думки автора [2, оп. 8, спр. 627, арк. 29]. Якщо дисертація приймалась на розгляд, кандидат складав два усні докторські іспити (ригорози). Після успішно складених обох ригорозів в урочистому акті промоції кандидат одержував ступінь доктора того факультету, на якому відбувався головний докторський іспит [2, оп. 6, спр. 1067, арк. 17-18].

Отже, зміст навчального процесу на філософському (гуманітарному), правничому та теологічному факультетах у 1918-1939 роках зазнав суттєвих змін, пов'язаних з реформуванням освітньої системи Польщі, пристосуванням її до загальносвітових стандартів. Це відобразилося у впровадженні триместрового поділу навчального року, поточних і підсумкових іспитів, обов'язкової участі в роботі декількох семінарів, поглибленні наукової спеціалізації тощо. У міжвоєнний період збережено основні форми і методи викладацької роботи, проте більша увага стала приділятися практичним та семінарським заняттям, самостійній роботі студента. Водночас, залишалася свобода вибору навчальних предметів на гуманітарному факультеті, чого не було на інших факультетах. Основною метою історичних студій і надалі залишалося здобуття практичної професії або наукового ступеня. Саме реалізація нововведень щодо магістерських та докторських іспитів стала наріжним каменем реформування вищої освіти Польщі та історичного навчання у Львівському університеті.

Список літератури:

1. *Лаврецький Роман. Організація навчального процесу в галузі історичних дисциплін у Львівському університеті в 1918-1939 рр. // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod redakcją Jerzego Maternickiego i Leonida Zaszkiłniaka. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. – Т. II. – S. 297-308.*
2. *Державний архів Львівської області, фонд 26 (Львівський університет).*
3. *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1920-1921 za rektoratu prof. d-ra Emanuela Macheka. - Lwów, 1923. - 65 s.*
4. *Szkoły Wyższe Rzeczypospolitej Polskiej. Wyd. 2. - Warszawa: Wydawnictwo Kasy imienia J. Mianowskiego. Instytut Popierania Nauki, 1930. - 16, 402, 8 s.*
5. *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923-1924 za rektoratu prof. d-ra Juliusza Makarewicza. - Lwów, 1924. - 59 s.*
6. *Czekanowski Jan. Byt materialny nauki // Nauka Polska. - Warszawa, 1920. - Т. 3.*
7. *Eisenbach A. Historiografia żydowska w Polsce w okresie międzywojennym // Środowiska Historyczne II Rzeczypospolitej. - Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, 1987. - Cz. 2. - S. 235-291.*
8. *Tyszkowski Kazimierz. Polskie Towarzystwo Historyczne 1925-1936 // Kwartalnik Historyczny. - Lwów, 1937. - R. 51. - Z. 1-2. - S. 89-140.*
9. *Tyszkowski Kazimierz. Ś. p. Stanisław Zakrzewski jako Prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego // Kwartalnik Historyczny. - Lwów, 1936. - R. 50. - Z. 2. - S. 222-228.*
10. *Tyrowicz Marjan. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa (1918-1939) / Z przedmową J. Maślanki. - Wrocław: Ossolineum, 1991. - 244 s.*
11. *Barycz Henryk. Na przelomie dwóch stuleci. Z dziejów polskiej humanistyki w dobie młodej Polski. - Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977. - 322 s.*
12. *Hoszowski Stanisław. Kronika Seminarjum historii społecznej i gospodarczej Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za pierwszych dziesięć lat jego istnienia (1921-1931) // Studja z Historji Społecznej i Gospodarczej poświęcone Prof. Dr. Bujakowi Franciszkowi. - Lwów, 1931. - S. 565-595.*